

UOT 37

Ü.C.Məmmədova, E.A.Heybatov
Bakı şəhəri 129 nömrəli tam orta məktəb
Salyan rayon Çuxanlı kənd tam orta məktəb
ulviyyeh@yahoo.com, heybetov.e@bk.ru

DİSTANT TƏHSİL VƏ ONUN İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *distant təhsil, texnologiya, innovasiya, təhsil sistemi, komputer şəbəkələri*

Təhsilin distant forması müəyyən səbəblər üzündən təhsilini artırmaq imkanı olmayan və yeni ixtisas almaq arzusunu həyata keçirə bilməyən potensial şəxslərə real təhsil imkanları yaradır. Distant təhsil formasının müsbət cəhətləri çoxdur. Həm ölkə vətəndaşları, ailələr, gənclər üçün, həm universitetlər üçün, həm də dövlət və bütövlükdə cəmiyyət üçün distant təhsil əlverişli təhsil formasıdır. Məqalədə distant təhsilin internet texnologiyaları əsasında reallaşdırılmasının spesifik cəhəti, elektron təhsil texnologiyalarının inkişafı və xüsusiyyətləri ilə yanaşı, mənfəət və müsbət cəhətləri göstərilir.

У.Дж.Мамедова, Э.А.Хейбатов

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО РАЗВИТИЯ

Ключевые слова: *дистанционное образование, технология, инновация, система образования, компьютерные сети*

Дистанционная форма обучения создает реальные образовательные возможности для потенциальных лиц, которые по каким-то причинам не могут продолжить свое образование и не могут реализовать свое желание получить новую специальность. Дистанционное обучение дает много преимуществ. Дистанционное образование – удобная форма обучения для граждан страны, семей, молодежи, вузов, а также для государства и общества в целом. В статье показана специфика реализации дистанционного обучения на базе интернет-технологий, развитие и особенности технологий электронного обучения, а также положительные и отрицательные аспекты.

U.J.Mammadova, E.A.Heybatov

DISTANCE EDUCATION AND FEATURES OF ITS DEVELOPMENT

Keywords: *distance education, technology, innovation, education system, computer networks.*

The distance form of education creates real educational opportunities for

potential individuals who, for some reason, are unable to further their education and are unable to realize their desire to acquire a new specialty. There are many advantages of distance education. Distance education is a convenient form of education for the citizens of the country, families, youth, universities, as well as for the state and society as a whole. The article shows the specifics of the implementation of distance education on the basis of Internet technologies, the development and features of e-learning technologies, as well as the pros and cons.

Elektron təhsil texnologiyalarının tətbiqinin genişləndirilməsi üzrə dövlət proqramı çərçivəsində elektron vəsaitlərin işlənməsi genişlənmiş, elektron təhsil (e-learning) resursları bazasının əsası qoyulmuş, distant təhsilin inkişaf etdirilməsi üçün tədbirlər həyata keçirilmiş, vahid təhsil portalı yaradılmış və ölkədə interaktiv tədris imkanlarından daha geniş istifadə olunması dəstəklənmişdir. Müasir dövrdə ümumilikdə dünyada və həmçinin Azərbaycanda təhsil sistemində ciddi problemlər mövcuddur və onların böyük bir hissəsi obyektiv xarakter daşıyır. Dünya təhsil sistemində əyani təhsil forması geniş yayılıb. Əyani formada təhsil alan insanlar hər zaman digərlərindən peşə bacarıqları ilə seçilib. Mütəxəssislər isə hesab edirlər ki, əyani təhsil keyfiyyət baxımından yaxşı olsa da, bunun üçün böyük vəsait tələb olunur. Təhsilin əyani və qiyabi formaları ilə müqayisədə açıq distant çoxlu üstünlüklərə malikdir. Bu üstünlüklərə onun əlyətərliyi, ucuzluğu, çevikliyi və s. daxildir.

Əhalinin bütün təbəqələri üçün ən münasib və baha olmayan təhsil forması olan distant təhsilin məqsədi müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təhsil alanın ixtisasının artırılmasıdır. Hesab olunur ki, distant təhsil formasını ilk yaratmaq cəhdi 1840-cı ildə edilib. Həmin vaxt İsaak Pitman poçt məktubları vasitəsilə Birləşmiş Krallıqda tələbələrə stenoqrafiyanı öyrətməyə başlamışdı. Distant təhsildə müxtəlif təhsil proqramları, texnologiyalar və tədris forması birləşir. Bu da onun səmərəliliyini artırır. Təhsil sahəsində çalışan ekspertlərin fikrinə görə, mühazirə zamanı tədris materialının 5-10%-i, tədrisə aid ədəbiyyatın sərbəst oxunuşu zamanı 10-20%-i mənimsənilir, materialın qrup şəkilində müzakirə olunması zamanı isə mənimsənilmə 50%-ə qədərdir. Yeni biliklərin təcrübi istifadəsi prosesində mənimsənilmə 75%-ə yaxınlaşır, ən yüksək mənimsənilmə dərəcəsinə (90%) başqalarını öyrədərkən çatmaq olur. Distant təhsil sistemi tədris prosesinin daha müasir və onlayn formasıdır. Bu gün dünyada tələbələrə distant təhsil təklif edən universitetlərin çoxu “açıq universitet” adı altında fəaliyyət göstərir. Distant təhsil zamanı keçirilən dərslər adi universitetlərdə tədris olunan dərslər proqramından bir o qədər də fərqlənmir. Yeganə fərq ondan ibarətdir ki, distant təhsil zamanı tələbə və müəllim arasındakı ünsiyyət üz-üzə deyil, virtual olaraq məsafədən həyata keçirilir [1, s.110].

Azərbaycanda distant təhsilin rəsmi yaranma tarixi «Təhsil haqqında» yeni Qanunun təsdiq edildiyi 19 iyun 2009-cu il hesab olunur. 833-IIIQ nömrəli Qanunun 1.0.9., 10.5 və 13.1.3 13-cü maddəsinə əsasən əyani və qiyabi təhsil formaları ilə yanaşı, distant təhsil forması haqqında məlumat verilmişdir. Distant Təhsil – tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunduğu təhsilalma formasıdır [4, s.1-3]. Distant təhsil öyrədən və öyrənən arasında əlaqəni telekommunikasiya və kompüter şəbəkələri vasitəsi ilə operativ, müntəzəm dialoq, əks-əlaqə əsasında, uzaq məsafədən həyata keçirilən təhsil formasıdır. Distant təhsilin xarakterik xüsusiyyətlərinə həmçinin çeviklik, modulluluq, iqtisadi səmərəlilik, müəllimin yeni rolu, təhsilin keyfiyyətinə xüsusi nəzarət, təlimin xüsusişəkilənmiş vasitə və texnologiyalarından istifadə və s. məsələlər aiddir. Distant təhsildə informasiyalar öyrənənlərə çap materialları, elektron materiallar, elektron dərslər, televerilişlər və s. formalarda təqdim edilir. Bu tədris informasiyalarının kitablar, disklər, audio-video kasetlər kimi daşıyıcıları vardır. Distant təhsildə tədris metodik kompleksdən, kompüter, televizor, audio-video maqnitofon, multimedia texnikası və s. kimi təlim vasitələrindən istifadə olunur [2].

Təhsilin Distant forması müəyyən səbəblər üzündən təhsilini artırmaq imkanı olmayan və yeni ixtisas almaq arzusunu həyata keçirə bilməyən potensial şəxslərə real təhsil imkanları yaradır. Distant təhsil ənənəvi təhsil formalarına nisbətən öyrənənlərin müstəqilliyini, fəallığını, şüurluğunu, yaradıcılığını optimal inkişaf etdirir. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə distant təhsilə 10 il vaxt və 150 milyon manatdan artıq vəsait lazımdır. Vaxtı ilə Təhsil Nazirliyi tərəfindən (2005-ci ildə) ali təhsilin bəzi istiqamətləri üzrə (məsələn, ali pedaqoji təhsil istiqaməti) distant texnologiyaların tətbiqi üçün konseptual və strateji əhəmiyyətli müəyyən sənədlər hazırlanıb. “Hər hansı ixtisasın tədris planına uyğun olaraq fənlər üzrə elektron resursların hazırlanması (prosesin təşkili və maliyyələşməsi səviyyəsindən asılı olaraq) işi 2-4 il ərzində reallaşa bilər. Əgər tədris planında 40 fənn varsa, deməli, 30-35 fənn üzrə elektron dərslər və elektron tədris-metodik kompleksi yaradılmalıdır. Bu işi paralel olaraq bir neçə ixtisas üzrə eyni zamanda reallaşdırmaq mümkündür. Bir universitetdə 5-6 ixtisas üzrə distant təhsilin (DT) həyata keçirilməsi üçün hazırlıq işi təxminən 5-6 il ərzində aparıla bilər. Bu halda 150-200 fənn üzrə elektron dərslər, mükəmməl test sistemi və digər tədris-metodik materialların elektron versiyaları hazırlanmalıdır. Ölkə səviyyəsində ali təhsilin bütün mühüm istiqamətləri üzrə DT sistemini yaratmalı olsaq, minlərlə elektron dərslər hazırlanmalıdır. Bu işə 10 il vaxt və 150 milyon manatdan artıq vəsait lazım ola bilər. Bu məqsədlə təhsilin illik büdcəsindən hər il 1-2% vəsait ayrılarsa, problem 10 il ərzində həll edilə bilər. İnkişaf etmiş və inkişafda olan bir çox ölkələr bu işi 10-15 il əvvəl və daha çox investisiya ilə həll etmişlər.

Göründüyü kimi, DT sisteminin yaradılması çətin və böyük maliyyə tutumlu məsələdir. Belə olduğu halda görəsən Azərbaycanda DT-nin yaradılmasına başlamağına dəyərmi? Görəsən Azərbaycanda DT sistemi olsun, yoxsa olmasın?” Biz milli DT sistemini hökmən yaratmalıyıq. “Təhsil almaq istəyənlər üçün heç də hər gün müəllimlə üzbəüz oturmaq şərt deyil”. Distant təhsil alınmasında əhalinin müxtəlif təbəqələrinə də bərabər imkanlar yaradılır. İnkişaf etmiş ölkələrdə bir sıra xüsusiyyətləri ilə seçilən distant təhsil geniş şəkildə istifadə olunur. Bu baxımdan ən əlverişli təhsil üsulu açıq distant təhsildir. Bəs distant təhsil forması nədir, hansı üstünlükləri var?

1. Distant təhsilin növləri

Əgər texnologiyalar və təlim metodu tələbə və müəllimin məqsədləri və imkanlarına cavab verirsə, distant təhsil ənənəvi təhsil forması qədər səmərəli ola bilər. Dünyada distant təhsilin imkanları getdikcə artır. Bir çox təhsil müəssisələri və treninq mərkəzləri fəal şəkildə məktəb eksternatından başlamış ali təhsilə və MBA-ya qədər bütün növ distant təhsil kursları təşkil edirlər.

Hazırda distant təhsil vasitəsilə bir çox təhsil növləri üzrə oxumaq olar:

- ali təhsil almaq (University of Liverpool və s.);
- magistraturada oxumaq (Walden University və s.);
- ikinci ali təhsil almaq;
- xarici dil öyrənmək (<http://www.study.ru/lessons/online/> və s.);
- MBA proqramı üzrə təlim kursu keçmək;
- internet-treninqlərdə iştirak etmək (<http://webinar.ru/> və s.);
- ixtisas kurslarında oxumaq (<http://www.online-academy.ru /index.html> və s.);
- orta təhsil almaq.

2. Distant təhsil daha çox kimi cəlb edir?

• İşdə və ya evdə başı qarışıq olanları və dərslərə getmək və mühazirələri dinləmək imkanları olmayan şəxsləri;

• İxtisasını artırmaq, bacarıqlarını inkişaf etdirmək və karyeradan ayrılmadan yeni biliklər əldə etmək istəyənləri;

• Həyatda hər şeyə nail olmaq və peşəkar əlaqələri və dünyagörüşünü genişləndirmək imkanlarından istifadə etmək istəyənləri, çünki distant təhsil sayəsində eyni zamanda bir neçə kursda oxumaq olar.

Beynəlxalq statistikaya görə, distant təhsildə «tələbələrin» əksəriyyəti yaşı 25-i ötmüş, işləyən və işdən ayrılmadan peşəkar biliklərini genişləndirmək istəyən şəxslərdir. Bununla belə, distant təhsil forması hamı üçün münasibdir. Bu, illər ötdükcə daha çox inkişaf edəcək müasir təhsil formasıdır. Amma istənilən təhsil forması kimi distant təhsilin də həm müsbət, həm də mənfi cəhətləri var.

3. Müsbət cəhətləri

1. Distant təhsil proqramları ənənəvi sistem üzrə aparılan analoji təhsil kurslarından xeyli ucuzdur. Təhsil müəssisələri icarə haqqına, elektrik enerjisinə və bahalı texnikaya qənaət edir, çünki təhsil üçün ayrıca otaqlar və kompüterlər tələb olunmur. Bundan əlavə vaxtın çox hissəsini tələbələr müstəqil şəkildə məşğul olurlar və deməli, müəllimlər eyni zamanda daha çox tələbəni öyrədə bilirlər və bunun da sayəsində distant təhsilin qiyməti münasib olur.

2. Distant təhsil, ümumiyyətlə, hər hansı təhsil almaq imkanları olmayan şəhər və ölkələr üçün əvəz edilməzdir. Bu, təhsili hamı üçün əlçatan edir.

3. Distant təhsil insanın utancaqlıq və auditoriya qarşısında çıxış etmək fobiyası kimi kommunikasiya keyfiyyətləri ilə bağlı psixoloji maneələri dəf etməyə imkan verir.

4. Distant təhsil mobildir və deməli, tələbənin daim aktual məsələlərə çıxışı olur. Bunun üçün sadəcə internet lazımdır.

5. Hesab olunur ki, distant təhsil vaxtının çoxunu işdə, uşaqlarla və ya ailəsi ilə keçirən insanlar üçün yeni biliklər və bacarıqlar əldə etmək üçün yeganə mümkün vasitədir. Hər hansı şəxs işini itirmək qorxusu olmadan və işdən ayrılmadan ixtisasını artırmaq və ya yeni biliklər əldə etmək imkanı əldə edir.

Təhsil üzrə ekspert Rüfət Əliyevin sözlərinə görə, «Distant təhsil şübhəsiz ki, qarşısına məqsəd qoyanlar və bunun ona nə üçün lazım olduğunu anlayanlar üçün səmərəli təhsil formasıdır. Belə təhsil özünü təhsil prosesini planlaşdırmağı və ona nəzarət intizamını tərbiyə edir. İstənilən təhsil forması kimi bu da qarşılıqlı prosesdir və tələbə ilə canlı ünsiyyət olmadıqda «pedaqoq» amili çox vacib olur».

4. Mənfi cəhətləri

1. Tələbələrin təhsil səviyyəsində və peşəkar təcrübəsində fərdi fərqləri nəzərə almağa imkan vermir.

2. Təlim və imtahan telekonfranslarının təşkili üçün müxtəlif ölkələrin telefon xətlərinin keçiricilik qabiliyyəti kifayət etməyə bilər.

3. Tələbələr tərəfindən mənfi qarşılıqlı biləcəklər daha bir cəhət – distant təhsil sistemində müəllim və tələbə arasında canlı ünsiyyətin itməsidir.

4. Təlim kursları kifayət qədər interaktiv olmur.

5. Distant təhsilin yekunlarına görə verilən diplom və ya sertifikat hələlik keyfiyyətli təhsilin göstəricisi kimi qəbul olunmur.

6. Asan əldə edildiyi üçün adətən distant təhsil səhvən müəyyən bir xarici təhsil almaq imkanı kimi başa düşülür.

Göstərilən mənfi cəhətlərinə baxmayaraq, distant təhsil inkişaf etməkdə davam edəcək və zaman keçdikcə digər təhsil formaları arasında layiqli yerini

tutacaq. Məsələ yalnız tələbələrin ondan düzgün və səmərəli istifadə etməsindədir.

Son illərdə təhsil xidmətlərinin təqdim edilməsinin yeni forması – təhsil sahəsində bir növ texnoloji inqilab sayılan distant təhsil (DT, şəbəkə təhsili) intensiv inkişaf etmişdir. Distant təhsilin tarixi əyani şəkildə göstərir ki, o, dünyanın müxtəlif ölkələrində cəmiyyətin təhsil sahəsində yeni tələblərinə adekvat, relevant təhsil formasıdır. Təhsil xidmətlərinin təqdim edilməsinin yüksək operativliyini təmin edən distant təhsil XXI əsrdə təhsilin ən səmərəli forması olacaqdır. DT mobil virtual təhsil mühiti yaradılması və hər bir müdavim üçün çəkilən xərclərin ənənəvi təhsil sistemləri ilə müqayisədə 2-3 dəfə azaldılması hesabına təhsilin yüksək keyfiyyətini saxlamaqla təhsil xidmətlərinin əlyətərli olmasını təmin etməyə imkan verir. WEB-texnologiyaların potensialı bütün dünyanın təhsil resurslarını akkumulyasiya etməyə imkan verir. Qloballaşma, təhsil məkanının inteqrasiyası, təqdim edilən təhsil xidmətlərinin mobilliyinin, açıqlığının və operativliyinin təmin edilməsi şəraitində bu resursların bir yerə cəmlənməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Distant təhsilin açıqlığı, yəni qəbul imtahanları vermədən ali təhsil almağın mümkünlüyünə təminat verilməsi də şəbəkə təhsil xidmətlərinin potensial istifadəçiləri üçün mühüm amildir.

Hazırda dünyanın bir sıra ölkələrinin ali məktəblərində öyrədici kompüter proqramlarından səmərəli istifadə edilməsi üzrə nəzəri fənlərin öyrədilməsinin ənənəvi metodlarının dəyişdirilməsi istiqamətində iş aparılır. Bu fakt onunla izah edilir ki, nəzəri tədris kurslarının az qala hər birini elektron variantda təqdim etmək mümkündür. Bu isə bir tərəfdən mətn, qrafiklər, düsturlar və şəkillərdən ibarət ənənəvi tədris vəsaitlərinin analoqu olan müxtəlif multimedia vasitələrindən – videofilmlərdən, multiplikasiyadan, musiqidən və şifahi nitqdən istifadə etməyə, digər tərəfdən laboratoriya işlərinin və praktiki işlərin məzmununu kompüterdə modelləşdirməyə imkan verir, müasir dövrdə zəruri olan mürəkkəb qurğularla işləmək vərdişləri yaradır. Öyrədici kompüter proqramlarının əlyətərli olması onunla təmin edilir ki, distant təhsil prosesində bu proqramlar disketlərdə və lazer kompakt disklərində (CD) yerlərə çatdırıla bilər. Parametrləri minimal tələblərə uyğun olan hər bir kompüterdə bu proqramlardan istifadə etmək mümkündür. Yeni texnologiyalara əsaslanan distant təhsil sistemində qiyabi təhsil sahəsində toplanmış bütün təcrübədən istifadə edilir. DT əyani, əyani-qiyabi (axşam), qiyabi təhsil almaq, eksternat və bu formaların əlaqələndirilməsi şəkildə həyata keçirilə bilər. Ali məktəb distant təhsili həm müstəqil şəkildə, həm də öz struktur bölmələri – filiallar və nümayəndəliklər şəbəkəsi vasitəsilə təşkil edə bilər. «Bəs distant təhsilin həyata keçiriləcəyi informasiya mühitinə təqdim edilən zəruri tələblər nədən ibarət olmalıdır? Bu mühit: prosesin iqtisadi effektivliyini, mövcud təhsil formaları ilə müqayisədə onun ucuz və rəqabət qabiliyyətli olmasını təmin etməli; təhsil

prosesinin bütün iştirakçılarının – şagirdin, müəllimin və təhsil müəssisəsinin şəbəkədə bərabərhüquqlu və tamdəyərli iştirakına təminat verməli; onlayn rejimində istifadə edilməsi rahat olan kompakt didaktik materialın operativ yaradılması və redaktə edilməsi imkanını təmin etməli; təhsil müəssisəsinin cəmiyyətdə tələbat olan ən müxtəlif təhsil resurslarını akkumulyasiya edən və onlardan istifadə edən dinamik və mobil struktura çevrilməsinə şərait yaratmalıdır». Distant təhsil prosesində telekommunikasiya vasitələrinin tətbiq edilməsi, pedaqoji baxımdan mütəşəkkil informasiya texnologiyaları kompleksindən istifadə edilməsi müdavimin və müəllimin olduğu yerlərdən asılı olmayaraq dolayı vasitələrlə onların qarşılıqlı təsirini tamamilə və ya qismən təmin etməyə imkan verir. Distant təhsil müdavimin fərdi kompüterdən, interaktiv öyrədici təhsil proqramlarından və tyutor ilə (müdavimin müəllimlə əlaqəsini təmin edən şəbəkə administratoru ilə) operativ əlaqə saxlamaq üçün elektron kompüter şəbəkələrindən istifadə etməsini nəzərdə tutur. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində ənənəvi asinxron (qiyabi) təhsil prosesi informasiya vasitələri paketini təqdim edir, təhsil müəssisəsi tərəfindən sistemə nəzarət edilməklə biliklər qazanılması, bacarıq və vərdislər kompleksinin formalaşması təmin edilir. Sinxron (distant) təhsil formasının mahiyyəti ondan ibarətdir ki, öyrədilən şəxs tyutor ilə, məxsusi işlənilib hazırlanmış distant informasiya bazası ilə, elektron testləşdirmə vasitələri sistemi ilə sinxron qarşılıqlı əlaqədə təhsil alır. Müasir dövrdə təhsilin bu forması asinxron təhsil formasını tədricən sıxışdırır.

«Distant təhsil prosesinin təmin edilməsi üçün ənənəvi resurslarla yanaşı, distant təhsilin aşağıdakı vasitələrindən də istifadə edilir: multimedia müşahidə vasitələri ilə təchiz olunmuş ixtisaslaşdırılmış dərslilər, elektron dərslilərin, tədris vəsaitlərinin, kompüter treninq proqramlarının daxil olduğu elektron tədris-metodik komplekslər, kompüter laboratoriya praktikumları, nəzarət-testləşdirmə dəstləri, tədris videofilmləri, audiyozalar və s. Tədris prosesində əsas informasiya resursu kimi metodik (didaktik) baxımdan işlənmiş distant təhsil informasiya bazalarından istifadə edilməsi onların tətbiq edildiyi vaxt üçün müasir tələblər səviyyəsinə uyğun olmasını, həcminə və məzmununa görə müəyyən səviyyəli əsas tədris proqramlarına təqdim edilən dövlət təhsil standartlarının tələblərinə müvafiq və ya əlavə peşəkar tədris proqramlarının məzmunu barədə tələblərə uyğun olmasını təmin edir. Distant təhsil üçün məlumat bazasına müxtəlif tipli daşıyıcılarda hazırlanmış nəşrlər şəklində əsas tədris ədəbiyyatı və tədris-metodik ədəbiyyat fondu; kadrların hazırlanması profillərinə müvafiq dövrü nəşrlər, sorğu-bibliografik xarakterli nəşrlər, eləcə də mərkəzi və yerli kütləvi ictimai-siyasi nəşrlər fondu; hər bir təhsil proqramının profili üzrə monoqrafiyalar və dövrü-elmi nəşrlərlə təmsil olunmuş elmi ədəbiyyat fondu daxildir». DT üçün tədris materialının təşkil edilməsinin ən populyar forması – «internet kitabları»dır. Bu, mühazirələrin və kitabların

elektron versiyaları olub çox əlyetərlidir, çünki onlardan istifadə edilməsi üçün proqramlaşdırma üzrə xüsusi biliklər, o cümlədən Hypertext Markup Language (HTML) və ya JAVA kimi dilləri bilmək tələb olunmur. Bu, onunla əlaqədardır ki, köməkçi proqramlar bütün zəruri materialların demək olar ki, hamısını istənilən mətn redaktorundan HTML formatına çevirməyə imkan verir.

Distant təhsil o halda tam həcmdə həyata keçirilə bilər ki, tədris planı üzrə nəzərdə tutulan saatların və tədris proqramlarının həcmindən ən azı 70%-i müdavimlər tərəfindən distant təhsil texnologiyalarının köməyi ilə mənimsənilmiş olsun. Distant təhsil texnologiyalarının keys, internet və telekommunikasiya texnologiyaları kimi növləri vardır.

Keys texnologiyasından istifadə edən ali məktəbin sərəncamında internetə çıxış imkanı, müəllimlərlə tələbələr arasında tam dəyərli ikitərəfli əlaqəni təmin edən bütün zəruri tədris-metodik və təhsil-inzibati informasiyanı əks etdirən məxsusi WEB-sayt olmalıdır. WEB-saytın mövcud olması URL-in göstərilməsi, xidmət provayderi ilə müqavilə və saytın istismara buraxılmasını təsdiq edən sənədlər paketi ilə təsdiqlənir. Ali məktəbin WEB-saytının ayrıca bir bölməsində həmin ali məktəbə daxil olmaq qaydaları, sənədlərin rəsmiləşdirilməsi, təhsil haqqının ödənilməsi qaydaları, təhsil prosesinin təşkil edilməsi formaları və s. barədə tez-tez verilən suallara cavabların əks etdirildiyi informasiya olmalıdır. Tədris-metodik keysi aşağıdakı komponentlərdən ibarət olmalıdır: hər bir ixtisas üzrə tədris planı, müdavimin hər semestr üçün fərdi iş planı; dövlət təhsil standartlarının tələblərinə müvafiq olaraq həmin ixtisasın bütün nəzəri modul-kurslarının məzmununun qısa annotasiyalı siyahısı (buraya bütün fənlər üzrə tədris proqramları, mühazirələrin elektron versiyaları, iş dəftərləri, laboratoriya praktikumları üzrə vəsaitlər, tələbənin interaktiv rejimdə müstəqil işinin idarə olunmasını təmin etməyə imkan verən metodik tövsiyələr, özünənəzarət üçün testlər və çalışmalar, sxemlər, cədvəllər; müdavimin mənimsəməli olduğu terminlərin qlossaris, yerinə yetirilməsi attestasiya üçün zəruri olan tapşırıq və çalışmalar məcmuəsi, elektron kitabxana və s. daxildir). Tədris ədəbiyyatı disketlərdə və ya CD-lərdə, hipermetn və ya hipermediya formatında, video və audio proqramlar formasında nəşr edilir. Keysə həm də aşağıdakı tədbirlərin hansı formalarda reallaşdırılması barədə tövsiyələr daxildir: 1) ali məktəbin müdiriyyəti və tyutor ilə müdavimin interaktiv kommunikasiyası; 2) tədris vaxtının planlaşdırılması; 3) ixtisas üzrə praktika keçilməsi barədə hesabat sistemi; 4) test treninqləri. Keys texnologiyası müdavimlərin ali məktəbin WEB-saytında yerləşdirilmiş internet resursları kompleksindən qeyri-məhdud istifadə etməsini, onların təxirə salınmış vaxt rejimində keçirilən internet-forumlarda iştirak etmək imkanına malik olmasını nəzərdə tutur. Bundan əlavə real vaxt rejimində virtual konfransın tətbiq edilməsi, bu prosesdə eyni vaxtda bir neçə dinləyici ilə internet-seminarlar, məsləhətlər və treninqlər keçirilməsi də sınaqdan çıxarılır; müdavimlə

müəllimin «təkbətək» real vaxt rejimində fərdi distant məsləhətlər keçirilməsi üçün İCQ resurslarından istifadə edilir.

Distant təhsilin internet texnologiyaları əsasında reallaşdırılmasının spesifik cəhəti ondan ibarətdir ki, hər bir müdavimin təhsil almaq üçün iş yeri istifadə etdiyi kompüter buraxıcılıq qabiliyyəti ən azı 30 Kbit/c olan rabitə kanalları vasitəsilə qlobal internet şəbəkəsinə qoşulmalı, bir müdavim üçün informasiya resursları isə buraxıcılıq qabiliyyəti ən azı 1 Kbit/c olan xarici və ya məxsusi kanallara malik portallarda yerləşdirilməlidir. Şəbəkə texnologiyalarından istifadə edilməklə distant təhsil halında ali məktəb müdavimlər üçün təlim-tədris fəaliyyətinin tam informasiya təminatını işləyib hazırlamalıdır. Bu halda informasiya resursları müxtəlif daşıyıcılarda yerləşməli və kompüter şəbəkələrinə, kompüter texnologiyalarına əsaslanan operativ istifadə vasitələrini əhatə etməlidir. Şəbəkə texnologiyaları həm də tədris prosesinin idarə edilməsi üçün effektiv avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin mövcud olmasını nəzərdə tutur. Bu sistem tədris prosesinin sənədləşdirilməsi bərdə tam əhatəli informasiyanın, bəzi tədris materiallarına, məsələn, kontrol tapşırıqlarına müraciətin məhdudlaşdırılması şərtlə tədrislə bağlı informasiyadan ibarət məlumat bazalarını əhatə edir. İnternet-texnologiya üzrə təhsil xidmətlərinin təqdim edilməsi yalnız o şərtlə tam dəyərli ola bilər ki, öyrənilməsi tədris planında nəzərdə tutulmuş bütün fənlər üzrə elektron dərsliklər, elektron məsələ kitabları, elektron praktikumlar, metodik vəsaitlər, tətbiqi multimedia vasitələri mövcud olsun. Tədris materiallarının xeyli hissəsi tələbənin fərdi işi üçün, qalan hissəsi, məsələn, multimediyaya-əlavələr isə kiçik qruplarla (hər biri 8 nəfərdən çox olmamaqla) iş rejimində istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulmalıdır [5, s.87].

Telekommunikasiya (informasiya-peyk) texnologiyası əsasən informasiya-tədris resurslarının translyasiya edilməsi üçün kosmik peyk vasitələrinə, eləcə də müəllimin və tələbələrin effektiv kontraktlarının təmin edilməsi, tələbələrin ali məktəbin rəqəmsal kitabxanalar, videomühazirələr və s. məlumatları əhatə edən informasiya bazalarından istifadə imkanını təmin etmək üçün qlobal və lokal şəbəkələrdən istifadə edilməsinə əsaslanır. Distant təhsilin telekommunikasiya modeli həm poçt e-mail protokollarına (POP3 və İMAP4) əsaslanan off-line rejimində, həm də interaktiv öyrədici texnologiyalardan istifadə etməyə imkan verən *http*, *ftp*, *gopher* və başqa protokollara əsaslanan “on-line” rejimində reallaşdırıla bilər. Telekommunikasiya (informasiya-peyk) texnologiyaları əsasında təlimin effektiv olması üçün aşağıdakı şərtlərin təmin edilməsi zəruridir: müdavimə yönəlmiş rabitə kanallarının buraxıcılıq qabiliyyəti ən azı 1 Mbit/c, müdavimdən kənara yönəlmiş rabitə kanallarının buraxıcılıq qabiliyyəti isə ən azı 8Kbit/c olmalıdır. Bu halda iş yerində kompüterin konfigurasiyası tədris fəaliyyətinin müxtəlif növlərinin effektiv şəkildə həyata keçirilməsi üçün real imkanları təmin etməlidir. Hər bir iş

yerində CD qurğusunun, səs kartının və qulaqlıqların olması da zəruridir. Tədris prosesinin telekommunikasiya (informasiya-peyk) texnologiyaları üzrə təşkil edilməsi üçün dərslərin növbəliliyi nəzərə alınmaqla fərdi kompüterlərlə, videoyazılar aparılması və onların göstərilməsi üçün xüsusi aparatlarla təchiz olunmuş təhsil-iş yerlərinin təmin edilməsi zəruridir. Bundan əlavə həmin iş yerlərində videoproeksiya və telemühazirə studiyalarının olması bütün tələbələrin telekonfranslarda iştirak etməsinə, kompüter və televiziya proqramlarına, videofilmlərə kollektiv halda baxmağa imkan verir.

Konkret ali məktəblərin hər biri distant təhsil sistemində tətbiq edilən sadaladığımız təhsil proqramlarının hamısından fərdi qaydada istifadə edir. Bu halda bir tərəfdən ən effektiv texnologiyalara, digər tərəfdən təhsil xidmətlərinin təqdim edilməsinin istifadəçilər tərəfindən daha çox tələbat olan formasına üstünlük verilir.

Distant təhsil sisteminin formalaşması postsovet məkanı ərazisində də ali təhsilin modernləşdirilməsinin strateji istiqamətlərindən biridir. Keçmiş SSRİ-nin tərkibinə daxil olan dövlətlərin təhsil praktikasının təhlili göstərir ki, bu ölkələrdə distant təhsilin inkişafında müəyyən ümumi meyillər müşahidə olunur. Məsələn, Rusiyada distant təhsilin inkişafının müasir mərhələsinin səciyyəvi cəhəti – dünya praktikasında qəbul edilmiş müxtəlif müasir təhsil texnologiyalarından geniş istifadə edilməsidir. Bu proses 90-cı illərin birinci yarısında başlamışdır. Rusiya Elm, Ali Məktəb və Texniki Siyasət Nazirliyinin Ali Məktəblər Komitəsinin 23 may 1993-cü ildə qəbul etdiyi qərara əsasən tədris materiallarının və informasiyanın istifadəçisinin harada olmasından asılı olmayaraq bilavasitə ona çatdırılması üçün ən yeni vasitələrdən və informasiya texnologiyalarından istifadə olunmasını təmin edən distant ümumtəhsil müəssisələri şəbəkəsi Rusiya Federasiyasının ali təhsil sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilməlidir. Belə bir şəbəkənin yaradılması milyonlarla Rusiya vətəndaşı üçün təhsil xidmətlərinin reallaşdırılmasının yeni bir kanalını təmin etməklə, təhsil sahəsində dövlət siyasətinin təhsilin humanist xarakteri, təhsil məkanının vəhdəti, təhsilin hamı üçün əlyətərli və demokratik olması, onun tələbələrin inkişaf və hazırlıq səviyyəsinin xüsusiyyətlərinə adaptiv olması, şəxsiyyətin sərbəst inkişafı deməkdir. Rusiyanın sosial-iqtisadi inkişaf yolları, ölkədə ali məktəbin humanitarlaşdırılması bu ölkədə humanitar distant təhsil sistemi yaradılmasını zəruri edir. Distant təhsil sistemi yalnız o halda səmərəli ola bilər ki, onun əsas struktur elementlərinin mərkəzləşdirilməsi müəyyən səviyyədə olsun və bu mərkəzləşdirmə regional mərkəzlərin müstəqilliyi ilə əlaqələndirilsin. Ona görə də distant təhsil sistemi ümumdövlət xarakteri daşmalı və Rusiya Federasiyasının Ali Təhsil üzrə Dövlət Komitəsi vasitəsilə idarə edilməlidir. 1994-cü ildə RF Distant Təlim İnstitutu yaradılmışdır. 1997-1999-cü illərdə RF Təhsil Nazirliyinin distant təhsil sahəsində keçirdiyi eksperimentin nəticələri distant təhsil sahəsində birinci

dərəcəli vəzifələri və çoxsaylı problemləri aşkar etməyə, eləcə də təhsil xidmətlərinin bu formasının təqdim edilməsinin hüquqi aspektlərini tənzimləyən normativ-hüquqi baza yaradılmasının əsası kimi distant təhsil sahəsində dövlət standartlarının işlənilib hazırlanmasının zəruri olmasını müəyyən etməyə imkan vermişdir. RF-nin bəzi aparıcı ali məktəbləri distant təhsilin təşkilində artıq müəyyən uğurlar qazanmışlar [6].

Müasir Azərbaycan əhalisinin yeni təhsilə tələbatını, ölkədə baş verən siyasi dəyişiklikləri, müvafiq təhsil texnologiyalarına tələbatı, beynəlxalq əlaqələrin, o cümlədən təhsil sahəsində əlaqələrin genişlənməsini; təhsil prosesinin iştirakçıları arasında informasiya mübadiləsinin keyfiyyətcə yeni texniki vasitələrinin intensiv inkişafını; təhsil xidmətləri üzrə dünya bazarlarında rəqabətin güclənməsi şəraitində təhsildə beynəlxalq inteqrasiyanın artmasını, dünya miqyaslı vahid təhsil məkanının formalaşmasını nəzərə alsaq, distant təhsilin üstünlükləri aşkardır, distant təhsilin inkişafı isə Azərbaycanın təhsil sistemi üçün də xüsusi aktualıq kəsb edir.

Distant təhsildə tədris fəaliyyətinin təşkil edilməsinin dünya praktikasında geniş yayılmış formalarından – telekonfranslardan, işgüzar oyunlardan, qrup halında diskussiyalardan, interaktiv tədris materialları ilə iş metodlarından, *case study* üsullarından istifadə edilməsi məqsədəuyğundur. Bir faktı da nəzərə almaq lazımdır ki, distant təhsil sistemində tədris məşğələlərinin keçirilməsi forması tamamilə dəyişir: bu halda aktiv və intensiv məşğələlər (işgüzar oyunlar, «beyin hücumu», «konkret halın öyrənilməsi») formasında aparılan tütöriallara, praktiki məşğələlərə və laboratoriya işlərinə üstünlük verilir. Distant təhsildən istifadə edildikdə təhsil prosesinin təşkilinin daha bir səmərəli forması qrup halında və fərdi məsləhətlərdir. Tələbələrin qarşılaşdığı müxtəlif problemlərin həlli prosesində bu formaya xüsusi yer verilir.

Distant təhsil üçün nəzərdə tutulmuş tədris materialları aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir: informasiya şəffaflığı, tədris materiallarının zorla qəbul etdirilməməsi, onların qavrayış üçün sadə olması, redaktə və referatlaşdırma işlərinin asanlığı, qənaətcillik, özünənəzarətin yüksək dərəcəsi, əks-əlaqə yaratmaq üçün interaktiv imkanların mövcud olması. İstər bütövlükdə distant təhsil prosesi, istərsə də hər bir təhsil kursu başlanğıc məşğələlərdən, şərhələrdən başlanmalıdır. Bu məşğələlərdə tələbə müəllim barədə məlumat alır, tədris kursunun xülasəsi, məqsədləri və vəzifələri ilə tanış olur, hər bir konkret kursun öyrənilməsində hansı dərsləklərdən və əlavə tədris materiallarından istifadə edə biləcəyi, eləcə də cari və yekun nəzarətin hansı formada həyata keçiriləcəyi barədə məlumat alır. Tədris kursuna müvafiq terminlərin qlossarisi əlavə edilməlidir. Qlossaridə həmin bilik sahəsində istifadə edilən, tələbə təhsil kursunu keçərkən onun işləməli olacağı bütöün yeni terminlərin mənası izah edilir.

5. Distant təhsilin (ümumi qaydada (ali və orta təhsil sistemində) və əlil uşaqlar üçün) təşkili ilə bağlı zəruri hüquqi-normativ sənədlərin hazırlanması

- Distant təhsilin təşkili ilə bağlı ümumi prinsipləri əks etdirən Əmr;
- Distant təhsilin təşkili ilə bağlı ümumi şərtləri, iştirakçıları, funksiyaları və sair əks etdirən Qaydalar (Əmrə əlavə olunur);
- Distant təhsillə bağlı Koordinasiya Mərkəzi və onun Əsasnaməsi (TSİİ-də və ya Nazirlik nəzdində);
- Distant Təhsil Mərkəzləri (müstəqil və ya ümumtəhsil məktəblərində fəaliyyət göstərən Distant Təhsil Mərkəzləri) haqqında Əsasnamə;
- Distant Təhsilin təşkili ilə bağlı metodiki tövsiyələr;
- Distant təhsil məktəblərinə qoyulan standartlar, tələblər;
- Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün distant təhsilin təşkili ilə bağlı Əsasnamə və digər zəruri sənədlər.

Yuxarıda deyilənləri yekunlaşdıraraq bu nəticəyə gəlmək olar ki, DT sisteminin Azərbaycanda təhsil praktikasına səmərəli tətbiq edilə bilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

- 1) sosial sifarişi, yəni Azərbaycanda DT-yə tələbatı, onun vəziyyətini və inkişaf perspektivlərini öyrənmək;
- 2) inkişaf etmiş dövlətlərin DT sistemlərinin inkişafının aparıcı meyillərini aşkar etmək;
- 3) DT-nin inkişafı üzrə dövlət proqramı yaratmaq;
- 4) ali təhsilin müxtəlif səviyyələri üçün baza tədris fənləri üzrə DT-nin tədris-metodik, elmi-metodik və proqram-texniki təminatını işləyib hazırlamaq: aparıcı müəllimlərin mühazirələrinin videoçəkilişi, təhsil prosesində istifadə edilən ədəbiyyatın videobankının, CD-bankının, CD-surətlərinin, distant təhsil texnologiyaları əsasında öyrəniləcək təhsil fənləri üzrə kompüter tester-trenerləri bankının yaradılması işlərinə başlamaq;
- 5) DT üçün kadrlar hazırlanması, onların təkrar hazırlanması və ixtisasartırma sistemini yaratmaq;
- 6) DT-nin normativ-hüquqi, informasiya-analitik və marketinq təminatını yaratmaq;
- 7) DT sistemində işləyəcək mütəxəssislər hazırlanmasını təşkil etmək;
- 8) ölkədə DT sisteminin inkişafını təmin edən maliyyə mexanizmlərini müəyyənləşdirmək və təşkilati-idarəetmə strukturlarını formalaşdırmaq;
- 9) həm ənənəvi – cari və yekun nəzarət mexanizmlərini, həm də DT sistemi üçün spesifik elektron nəzarət mexanizmlərini yaratmaq;
- 10) DT-nin informasiya və təhsil texnologiyalarının reallaşdırılması üçün kommunikasiya infrastrukturunu təkmilləşdirmək;
- 11) DT sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafını, beynəlxalq təhsil layihələrində iştirakı fəallaşdırmaq;

12) ölkəmizdə təhsilin ən yaxşı ənənələri, qabaqcıl beynəlxalq təcrübə, ən yeni psixoloji-pedaqoji, informasiya, kommunikasiya və digər texnologiyalar nəzərə alınmaqla tərtib edilmiş kompleks inteqrasiyalı təhsil proqramlarından istifadə edilməsi yolu ilə təhsilin yüksək standartlarını və keyfiyyətini təmin etmək;

13) müdavim kontingentinin spesifikasiyası, onların həll etdiyi sosial və təhsil məsələlərinin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla DT-nin məzmununun konkret və ünvanlı olması prinsipini reallaşdırmaq;

14) ölkədə DT haqqında müsbət ictimai rəy, DT sisteminin inkişafında iştirak etmək arzusunı bildirmiş təşkilatlar və şəxslər üçün əlverişli investisiya şəraiti yaratmaq;

15) DT-nin maliyyələşdirilməsinin çoxkanallı olmasını, DT sisteminin formasının başlanğıc mərhələsində dövlətin start maliyyələşdirməsindən sonra tədricən özünümaliyyələşdirmə rejiminə keçidini təmin etmək.

Sadalanan tədbirlərin həyata keçirilməsi DT-ni müasir dövrün sosial kontekstinə daxil etməyə imkan verəcəkdir. Bu, zərurət və Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sisteminin modernləşdirilməsinin strateji istiqamətlərindən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Onlayn dərslər distant təhsilin təzahür formasıdır (professor Ə.Q.Pələngov) / <https://xebertv.info/2862-lk-rhbrliyi-kt-sahsinin-inkiafna-xsusi-diqqt-ayrmdr.html>
2. *Ahşov M., Pələngov Ə., Əliyev Q.* İnformatika BASİC və PASCAL proqramları üzrə praktik və nəzəri kurs: Dərs vəsaiti Bakı: ADPU, 2005, 175 s.
3. Elm və təhsilimizin müstəqillik problemləri (İ.Əhmədov), Bakı, 2021 / <https://aztehsil.com/news/16616-elm-ve-tehsilimizin-musteqillik-problemleri.html>
4. Orta məktəbdə informatikanın tədrisi metodikası: Dərs vəsaiti. Bak: Elm və təhsil, 2015, 185 s.
5. *Любжин А.А.* Дистанционное образование: технологии и перспективы // Народное образование, 2003, № 6, с.89-92
6. Приказ Министерства образования РФ от 18.12.02 № 4452 “Об утверждении Методики применения дистанционных образовательных технологий (дистанционного обучения) в образовательных учреждениях высшего, среднего и дополнительного профессионального образования Российской Федерации” / www.uchitel.ru

Redaksiyaya daxil olub 02.03.2021